

UOT 32

T.T.Ələkbərov
Gəncə Dövlət Universiteti
turalekbarev@gmail.com

SİYASİ HAKİMİYYƏTİN LEGİTİMLİK FORMALARININ NƏZƏRİ DİFERENSİASİYASI VƏ MODELƏŞDİRİLMƏSİ

DOI: 10.30546/170899876.72.1.2024.011

Açar sözlər: *legitimlik, hakimiyyət, modellər, rəşionallıq, ənənə, tiplər*

Məqalədə siyasi legitimliyin müasir tipləri və modellərinin nəzəri təhlilləri verilmişdir. Müəyyən edilmişdir ki, siyasi elm səviyyəsində legitimlik problemi kifayət qədər dərindən öyrənilmiş bir problemdir. Onun təhlilində ən çox maraq doğuran problemlərdən biri müxtəlif ölkələrdə və xalqlarda siyasi hakimiyyətə münasibətin təzahürü kimi legitimliyi formalaşdırən amillərin aşkar edilməsidir. Bu amillər legitimliyin müxtəlif forma və modellərini bir birindən fərqləndirir. Elmi ədəbiyyatda bu modellərin ən müxtəlif formada təsnifatı aparılmışdır. Bunlardan ən qəbul ediləni M.Veberin tipologiyası olmuşdur. Həmin tipologiyalardakı anlayışlar və eyni zamanda M.Veberin təsnifatına görə, siyasi hakimiyyətin legitimliyinin modelləri təhlil edilmişdir. Bundan başqa müəyyən edilmişdir ki, legitimliyin sırf təmiz formaları olmur. Hər bir ölkədə legitimliyin əsas formalaşdırıcı amillərini öyrənərkən burada digər tiplərin də mövcudluğunu görə bilərik.

T.T.Алакбаров

ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ И МОДЕЛИРОВАНИЕ ЛЕГИТИМНЫХ ФОРМ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ВЛАСТИ

Ключевые слова: *легитимность, власть, модели, рациональность, традиция, типы*

В статье проводится теоретический анализ современных типов и моделей политической легитимности. Установлено, что проблема легитимности на уровне политической науки является глубоко изученной проблемой. Одной из наиболее интересных задач ее анализа является выявление факторов, формирующих легитимность как проявление отношения к политической власти в разных странах и народах. Эти факторы различают различные формы и модели легитимности. В научной литературе эти модели классифицируются самым разным образом. Наиболее принятой из них стала типология М.Вебера. Проанализированы концепты этих типологий и одновременно модели легитимности политической власти по классификации М.Вебера. Кроме того, установлено, что чистых форм

легитимности не существует. Изучая основные формирующие факторы легитимности в каждой стране, можно увидеть здесь существование и других типов.

T.T.Alakbarov

THEORETICAL DIFFERENTIATION AND MODELING OF LEGITIMATE FORMS OF POLITICAL POWER

Key words: *legitimacy, power, models, rationality, tradition, types*

The theoretical analysis of modern types and models of political legitimacy is carried out in the article. It is established that the problem of legitimacy at the level of political science is a deeply studied problem. One of the most interesting tasks of its analysis is the identification of factors that form legitimacy as a manifestation of the attitude towards political power in different countries and nations. These factors distinguish different forms and models of legitimacy. In the scientific literature, these models are classified in different ways. The most accepted of them was typology M.Weber. Concepts in those typologies and at the same time models of political power legitimacy according to M.Weber's classification were analyzed. In addition, it has been established that purely pure forms of legitimacy do not exist. Studying the main factors that form legitimacy in each country, you can see the existence of other types here.

Legitimlik siyasi sistem üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir, çünki o, cəmiyyətə siyasi elitanın gücünü və atdığı addımları qəbul etməyə, ona sanksiya verməyə imkan verir. Legitimliyin olmaması qeyri-sabitliyə və böhranlara, habelə vətəndaşlar arasında inamsızlığa və itaətsizliyə səbəb ola bilər.

Bununla belə, legitimləşdirmə eyni zamanda mürəkkəb ola bilər, çünki müəyyən şərtlərin və meyarların təmin edilməsini tələb edir. Siyasi sistem öz legitimliyini sübut etməyi bacarmalı, obyektiv, ədalətli olmalı, cəmiyyətin ehtiyac və maraqlarına cavab verməlidir. Digər mühüm amil vətəndaşların siyasi qərarların qəbul edilməsində iştirakını və təmsil olunmasını təmin edən prosedur və institutların legitimliyidir.

Qanunlaşdırmanın çətinliyi həm də daim dəyişən şərait və siyasi sistemin üzləşdiyi çağırışlarla bağlıdır. Müasir dünyada çoxsaylı ideologiyalar, dəyərlər və maraqlar mövcuddur və siyasi sistem öz legitimliyini qoruyub saxlamaq üçün onları uyğunlaşdırmağı və nəzərə almağı bacarmalıdır.

Siyasi hakimiyyətin legitimliyi problemini dərinlən öyrənən Maks Veber onu ən ümumi halda "hakimiyyətin tabe olanlar tərəfindən könüllü qəbul edilməsi və ona tabe olma" münasibəti kimi xarakterizə edir [3, s.216]. Veber hakimiyyət-təbəçilik münasibətlərini xarakterizə etmək üçün

“hökmrənlik” anlayışından istifadə edir. O, bunu verilən əmrlərə tabe olma, onu yerinə yetirmə kimi izah edir. Lakin Veberə görə, ümumiyyətlə hakimiyyətin legitimliyi onun tətbiq etdiyi məcburetmə mexanizminin leqallığındadır. Bununla belə bu məcburetmə məhdud bir resursdur və sona qədər hökmrənliyi təmin edə bilməz. Buna görə mövcud hökmrənlik tabe olanın bu leqal məcburetməni qəbul etməsindən asılıdır. Siyasi hakimiyyətin legitimliyi bu qəbuletmədə təcəssüm olunur. Buradan çıxan əsas sual odur ki, tabe olan cəmiyyət bu məcburetmənin leqallığını nəyə əsaslanaraq qəbul edir? Bu sualın cavabını M.Veber legitimliyin tipoloji diferensiasiyasını apararaq verir və bu model tipologiyası bu günə kimi siyasi elmdə baza statusu almışdır [6, s.73].

M.Veberin təsnifatına görə, siyasi hakimiyyətin legitimliyi rəasional, xarizmatik və ənənəvi kimi üç modelə bölünür.

Rasional legitimlik modelinə görə, siyasi hakimiyyət o zaman legitim hesab oluna bilər ki, onun düşünülmüş və rəasional əsasları olsun. Siyasi hakimiyyətin legitimliyinin rəasional modeli legitimliyin bir neçə şərtini ehtiva edir:

Birincisi, konstitusiyalı hökumət: siyasi hakimiyyət konstitution prinsiplərə əsasən təşkil olunmalı və fəaliyyət göstərməlidir.

İkincisi, hüquqi dövlətin mövcudluğu. Siyasi hakimiyyət cəmiyyət tərəfindən qəbul edilmiş hüquqi norma və prinsiplər çərçivəsində realizə olunmalıdır. Başqa sözlə, hakimiyyətdən sui-istifadə edilə bilməz və qanunları tapdaya bilməz. Vətəndaş hüquq və azadlıqları hər zaman gözlənilməlidir.

Üçüncüsü, demokratik proseslər. Siyasi hakimiyyət vətəndaş iştirakçılığına əsaslanmalıdır. Siyasi hakimiyyətin formalaşması gizli yaxud açıq səsvermə vasitəsilə baş tutmalıdır.

Dördüncüsü, ictimai dəstək. Siyasi hakimiyyətin cəmiyyətdə dəstəyi olmalıdır. Bu dəstəyin əldə edilməsi üçün konsensus, dialoq və ictimai mövqenin nəzərə alınması əsas şərtidir.

Beşincisi, davranış legitimliyi. Siyasi hakimiyyət bu və ya digər məsələ ilə bağlı rəasional və əsaslandırılmış qərar qəbul etməlidir. Bu qərarlar hər zaman cəmiyyətin maraqlarını nəzərə almalı, real faktlara əsaslanmalıdır.

Siyasi hakimiyyətin rəasional modeli güc, məcburetmə və zorakılıq deyil, obyektiv və rəasional prinsiplər əsasında həyata keçirilməlidir.

Müasir dünyada rəasional tip siyasi hakimiyyət çox geniş yayılmışdır və dünyanın əksər liberal demokratik rejimlərdə bu tip siyasi hakimiyyət ən optimal və qəbul edilən sayılır.

Siyasi hakimiyyətin legitimliyinin rəasional modelində “giriş” olaraq əhalinin siyasi hakimiyyətə və onun fəaliyyətinə verdiyi qiymət çıxış edir,

“çıxış” məlumatları olaraq isə bu hakimiyyətin liderlərinin, nümayəndələrinin “mövcud qaydaların leqal və rəşional olmasına” inandırmaqla bağlı fəaliyyəti təşkil edir. Rəşional modeli işə salan əsas mexanizmlər siyasi partiyaların və liderlərin hakimiyyət uğrunda mübarizəsi, nəticə etibarilə hakimiyyət üçün əhəlinin dəstəyi formasında “mandatın” alınmasıdır. Rəşional tip siyasi hakimiyyətin legitimliyinin qorunmasının əsas mexanizmlərindən biri də əhəlinin birbaşa səsverməsini nəzərdə tutan referendumlardır [6, s.73].

Maks Veber təsnifatında ikinci tip – legitimlik ənənəvi adlanır. Burada əsas fikir ondan ibarətdir ki, siyasi hakimiyyəti cəmiyyət və individlər minilliklər yaxud yüzilliklər boyu formalaşmış siyasi dəyərlər, siyasi mədəniyyət çərçivəsində qəbul edir. Sadə dildə desək, xalqın düşüncəsində hakimiyyətlə bağlı formalaşmış bir təsəvvür var və hakimiyyət mütləq şəkildə bu təsəvvürün çərçivəsinə uyğun olmalıdır. Belə hakimiyyətin bir sıra səciyyəvi xüsusiyyətləri var və bunlardan biri də varislikdir. Yəni hakimiyyət nəsilədən nəsilə, şəcərədən şəcərəyə ötürülür. Ənənəvi tip siyasi legitimliyin ən praktiki nümunəsi monarxialardır. Ənənəvi tip letimliyin əsas prinsipi hakimiyyətin hansı formada keçidi məsələsi deyil cəmiyyəti idarəetmə formasıdır. Bir çoxları bu məqamda səhvə yol verir və ənənəvi legitimlik tipində varislik məsləsini ön plənə çəkir. Xüsusən Rusiya siyasi elmində bu xüsusiyyət sezilməkdədir. Onlar hakimiyyətin əldə edilməsinin legitim mexanizmi formulunu əsas götürürlər. Ancaq M.Veber, İston və digər qərb mütəxəssislərinin tədqiqatlarından görünən budur ki, model və tipologiyaların diferensiasiyasında əsas məslə cəmiyyətin hansı mexanizmlərlə idarə olunması və idarəetmə qərarlarının mənbəyidir. Bunu tətbiqi formada belə izah etmək olar: misal üçün, formal monarxiya var, lakin qanunları hər hansı nümayəndəli orqan verir və cəmiyyət bu orqanın verdiyi qanunlar əsasında idarə edilir. Monarxin burada rolu formal xarakter daşıyır və onun iradəsi heç bir şəkildə cəmiyyətin idarə olunması üçün qayda sayıla bilməz. Buna real misal olaraq Böyük Britaniya krallığının göstərmək olar.

Ənənəvi tip legitimlikdə idarəetmə qərarlarının, tapşırıqların və qanunların mənbəyi mərkəzi hakimiyyət institutudur. Sərf ənənəvi legitimlik məhz cəmiyyət tərəfindən qəbul edilmiş hakimiyyət mənbəyinə tabeliliyi əsas götürür. Hakimiyyətin kim tərəfindən necə əldə edilməsi isə əsas da olsa, ikinci məslədir. Belə ənənəvi tip legitimliyə məhz mütləq monarxiaları misal göstərmək lazımdır. Bura Nepal, Bruney, BƏƏ, Səudiyyə Ərəbistanı, İordaniya və s. kimi ölkələr aiddir.

Veberin təqdim etdiyi üçüncü tip siyasi elmdə siyasi hakimiyyətin legitimliyinin xarizmatik modeli kimi tanınmışdır. Veberin fikrincə, insanların siyasi hakimiyyəti qəbul etməsinin əsas səbəblərindən biri

hakimiyyətə gələnin xüsusi təbii keyfiyyətləridir. O, bu keyfiyyətləri ilahi vergi, xüsusi istedad, fəvqəladə idarəetmə qabiliyyəti və s. kimi adlandırır və insanların siyasi hakimiyyətə münasibətini formalaşdıran bir amil kimi izah edir. Ənənəvi hakimiyyət tipində olduğu kimi xarizmatik tipdə də tabeçilik və idarəetmə münasibətləri qanunlardan daha çox hakimiyyətdə olan individin və idarə olunan individ arasında şəxsi münasibətlərə söykənir. Lider tərəfindən verilən tapşırıqlar, qəbul edilən qərarlar rasionaldan daha çox irrasional xarakter daşıyır. Hesab edilir ki, xarizmatik legitimlik tipində xarizma sahibinin hakimiyyəti mütləq monarxdan belə üstündür. Xarizmatik siyasi hakimiyyət tipi avtoritarizm və totalitarizm formasında təzahür edir. Tarixdə Faşist İtaliyası, Alman nasizmi, Sovetlər Birliyində şəxsiyyətə pərəstiş bunun bariz nümunəsidir.

Bir sıra mütəxəssis hesab edir ki, xarizmatik idarəetmə olduqca təhlükəli bir formadır. Belə ki, o heç bir qanun, qayda, hüquq tanımır. Tarixən xarizmatik liderliyin dini nümunələri də çox olmuşdur. İsraildə Musanın, İslamda Məhəmmədin, Roma Papasının hakimiyyəti məhz xarizmaya söykənmişdir. Zamanımızda Venesuela, Şimali Koreya kimi ölkələrdə və o cümlədən, İran İslam Respublikasında bu tip sistem qorunub saxlanmaqdadır.

Müasir dövlətlərin siyasi sistemlərinə nəzərə saldıqda, müşahidə edirik ki, M.Veberin təqdim etdiyi legitimlik tipləri çox zaman qarışıq formada tətbiq olunur. Onun bu səciyyəvi cəhəti siyasi elmdə Veber təsnifatı ilə yanaşı, başqa təsnifat formalarının da ortaya çıxmasına səbəb olmuşdur.

Veberlə yanaşı, siyasi hakimiyyətin legitimliyi problemi D.İstonun Siyasi sistem nəzəriyyəsində təhlil edilir. Özünün “siyasi həyatın sistemli analizi” əsərində İston siyasi sistemin ümumiyyətlə mövcudluğunu onun legitimlikdən asılılığı ilə şərtləndirir [4, s.138]. İstonun fikrincə, cəmiyyət və onun üzvlərinin tələbləri və dəstəyi siyasi sistemə xüsusi impulslar vasitəsilə ötürülür. Bu impulsolmadan siyasi sistem mövcud ola bilməz. Onlar siyasi iştirakçılığı və siyasi sistemin fəaliyyətinə marağı təmin edir. İston bu impulsolarmın mövcudluğunu legitimlik kimi izah edir. Onun fikrincə, legitimlik 3 əsas formada realizə oluna bilər: şəxsi, ideoloji və struktur.

Personal identifikasiyada söhbət siyasi hakimiyyətin həvalə olunduğu şəxsin, siyasi aktorun siyasi sistemlə eyniləşdirilməsindən gedir. Sadə dillə desək, cəmiyyət üçün bütün siyasi sistem dövlətin başında duran şəxsdir. Dövlətin uğurları, bütün sahələrdə inkişaf, uğur və nailiyyətlər idarəetmə obyektini üçün liderin şəxsi keyfiyyətlərinin təcəssümü və nəticəsidir.

İstonun fikrincə, hər cəmiyyətdə müəyyən siyasi dəyərlər və aparıcı ideologiya olur ki, toplumun böyük əksəriyyətinin düşüncəsinə və siyasi şüuruna hakim kəsilir. Mövcud dəyərlər toplusu, ideologiya individlərin siyasi hakimiyyətə və onun təsisatlarına münasibətini müəyyən edir. Hakim siyasi elita bu ideologiyadan və dəyərlər toplusundan toplumun siyasi dəstəyini qazanmaq üçün istifadə edir.

Nəhayət, İstonun fikrincə, siyasi hakimiyyətin legitimliyinin üçüncü tipi idarəetmə obyektinin, daha doğrusu, cəmiyyət və onun üzvlərinin siyasi sistemin struktur elementi kimi nəzərdən keçirilməsini ehtiva edir. Bunu siyasi ədəbiyyatlarda legitimliyin struktur tipi adlandırırlar. İstonun fikrincə, idarəetmə münasibətlərinin obyekt qismində çıxış edən individlər siyasi sistemə, hakimiyyətə münasibətini prosesin aktiv iştirakçısı olmaqla bildirirlər. Aktiv iştirakçı qismində iştirak isə o zaman mümkün olur ki, obyekt sistem haqqında kifayət qədər biliyə malik olsun. Bu tip legitimliyi partisipar da adlandırmaq olar. Belə ki, siyasi sistem cəmiyyətin ona münasibətini sonuncunun prosesdə maksimum iştirak etməsinə şərait yaratmaqla təmin edir. Belə tip legitimlik daha çox liberal demokratiyalarda müşahidə olunur.

Siyasi elmdə legitimliyin model diferensiasiyası ilə bağlı təqdim edilən yanaşma fransız politoloqu J.L.Şaboya məxusudur. Şabo siyasi hakimiyyətin legitimliyini iki qrup olmaqla dörd modelə bölür. Birinci iki model idarəetmənin obyektlərinin siyasətin iştirakçılmasına münasibətinə, digər iki modeli isə siyasi fəaliyyətə münasibətə görə tərtib edir [5, s.138].

Şabonun birinci qrupuna iki tip – demokratik və texnokratik legitimlik daxildir. Demokratik legitimlik özünün nümayəndəlikdə təcəssüm etdirir. Nümayəndənin qəbul etdiyi qərarlar, yaxud atdığı addımlar cəmiyyətin iradəsinin nəticəsi kimi qələmə verilir. Bunun ən bariz nümunəsi azad və demokratik ölkələrdə tətbiq olunan majoritar seçki sistemidir. Şabonun fikrincə, bir nəfərin fəaliyyətinin legitimliyi yalnız çoxluğun ümumi səyləri nəticəsində mümkündür. Demokratikləşmə və seçki mexanizminin tətbiqi legitimliyin dayanıqlı olması üçün optimal şərait yaradır. Bununla belə Şabo istənilən tip legitimliyi və o cümlədən demokratik legitimliyi zaman intervalında nəzərdən keçirir. Buradan da onun fərqli tip legitimlik modelləri ortaya çıxır. Başqa sözlə, Şabo üçün legitimliyin yeganə şərti demokratikləşmə deyil. Dövlətin inkişafının müxtəlif mərhələlərində daxili və xarici amillərin təsiri idarə olunan kütlələrdə siyasi aktorlara münasibətdə legitimliyi şərtləndirən başqa meyarların da üstünlük təşkil etməsinə şərait yarada bilər. Bu isə demokratik cəmiyyətdə avtoritar və totalitar rejimlərə belə keçid üçün şərait yarada bilər.

Şabonun təklif etdiyi ikinci tip legitimlik texnokratik model kimi siyasi elmdə tanınır. Günümüzdə bu və ya digər müxalif liderlərin toplum tərəfindən qiymətləndirilməsi zamanı onun idarəedici keyfiyyətlərinin professional kompetensiyalarının əsas götürüldüyünü müşahidə edirik. Tez-tez “bunun təcrübəsi yoxdur”, “bir gün vəzifədə işləməyib”, “təcrübəsi yoxdursa necə idarə edə bilər” kimi ifadələrə rast gəlirik. Müasir siyasi mühit onun iştirakçılarından xüsusi kompetensiyaların imic bağajına çevrilməsini tələb edir. Şabo bunu texnokratik legitimlik adlandırır. Burada əsas məsələ siyasətin peşə səviyyəsinə qalxmasıdır. Və bu təkcə siyasi hakimiyyətin mərkəzi aktorundan deyil, onun komandasından da tələb oluna bilər. Cəmiyyətdə belə bir münasibətin formalaşması üçün xüsusi situasiyalar olmalıdır. Məsələn üçün, baş verən iqtisadi böhranlar zamanı toplum belə aktorların axtarışına çıxır və onların siyasət meydanına gəlməsinə zərurət artır. “Böhran menecerlik” qabiliyyəti legitimliyin əsas qarantına çevrilir.

Şabo legitimliyi demokratik və texnokratik forma ilə yanaşı, siyasi fəaliyyətin xarakterinə görə ideoloji və ontoloji olaraq iki qrupda da bölür.

İdeoloji legitimlik – siyasi hakimiyyətin və siyasi sistemin mövcud xarakterinin uyğunluğunun hakim ideoloji prinsiplərin qəbul edilməsi ilə isbatdır. Şaboya görə, hakimiyyət ona görə idarəetmə hüququna malikdir ki, onun təqdim etdiyi ideologiya xalqın və cəmiyyətin maraqlarına uyğun gəlir [5, s.140].

İdeoloji legitimlik ən müxtəlif ideologiyalara – liberalizm, sosializm, teoloji prinsiplərlə əlaqəli ola bilər. Hakim siyasi qüvvələrin təqdim etdiyi ideologiya dövlətin normativ hüquqi sənədləri ilə təsdiq oluna bilməklə yanaşı, şifahi formada dövlətin qəbul etdiyi qərarlarda, tapşırıqlarda və müxtəlif hərəkətlərdə özünü göstərə bilər.

Şabonun fikrincə, ideoloji legitimlik siyasi sistemin sabitliyi baxımından mühüm göstəricidir.

Siyasi hakimiyyətin ontoloji legitimliyi Şabonun fikrincə, nəzərdə tutur ki, hakimiyyəti vətəndaşlar, cəmiyyət üçün qəbul edilən onun özünə-məxsus mahiyyəti və mənbəyidir. Məsələn üçün, hakimiyyət özü-özlüyündə ali qanun və prinsiplərlə bağlıdır. Məsələn üçün hakimiyyətin mənşəyi ilahi hesab edilə bilər.

Ümumiyyətlə, Şabo hesab edir ki, siyasi hakimiyyətin ontoloji legitimliyi fəlsəfi əsasən malikdir və metafizik bazaya malikdir. Bu metafizik baza siyasi liderlərə idarəetmə və siyasi proseslərdə iştirak etmə hüququ verir.

Ontoloji legitimliyin bir neçə forması var. Onlardan biri təbii hüquq konsepsiyasıdır. Bu konsepsiyaya görə siyasi hakimiyyət hüququ yalnız ilahi

mənşəyə malikdir. Təbii qanun və bu xarakteristikaya uyğun gəlməyən istənilən siyasi hakimiyyət qanunsuzdur.

Ontoloji legitimliklə bağlı digər bir yanaşma onun sosial quruluşu ilə bağlıdır. Bu konsepsiyaya görə, siyasi hakimiyyətin legitimliyi əhalinin dəstəyi ilə ölçülməlidir. Başqa sözlə, siyasi hakimiyyət o zaman qanuni hesab oluna bilər ki, bu və ya digər ölkədə yaşayan toplum yaxud onun böyük əksəriyyəti bu hakimiyyəti özününkü hesab etsin və onun idarəetmə mexanizmlərinə tabe olsun.

Siyasi hakimiyyətin ontoloji legitimliyi ədalət anlayışı ilə də bağlıdır. Onun toplum tərəfindən qəbul edilməsi üçün hər bir məsələyə münasibətdə ədalətli çıxış etməlidir. İctimai siyasi fikir tarixindən belə məlumdur ki, siyasi hakimiyyətin legitimliyi ilə bağlı bu yanaşmalar müxtəlif dövrlərdə müxtəlif fəlsəfi cərəyanlar tərəfindən nəzərdən keçirilmiş və mülahizə kimi irəli sürülmüşdür.

Siyasi hakimiyyətin legitimliyinin qəbul edilmiş model tipologiyasından başqa siyasi elmdə onun müxtəlif müstəqil interpretasiyaları var. Bura postkolonial və iqtisadi legitimlik daxildir.

Postkolonial legitimlik müstəmləkəçilik tarixlərindən yaranan dövlətlərin üzləşdiyi problemlərə diqqət yetirir və tarixi ədalətsizliklərin aradan qaldırılması və postkolonial kontekstdə legitimliyin qurulması zərurətini vurğulayır. Məsələn, bir çox postkolonial xalqlar dekolonizasiya, dövlət quruculuğu və müstəmləkə idarəçiliyinin tarixi təsirləri ilə bağlı məsələləri həll etməklə legitimlik yaratmağa çalışırlar. Postkolonial legitimlik müstəmləkə idarəçiliyinin sona çatdığı tarixi kontekstdə yerləşir. Afrika, Asiya və Amerikadakı bir çox dövlətlər 20-ci əsrin ortalarında müstəmləkə güclərindən müstəqillik əldə etdilər və bu, yeni siyasi nizamların yaradılması zərurətinə səbəb oldu. Postkolonial dövlətlərin legitimliyi çox vaxt müstəqillik uğrunda mübarizələrdə köklərə malikdir. Müstəmləkə zülmü və istismarına qarşı mübarizə aparan hərəkətlər və liderlər tez-tez ehtiramla anılır, yeni yaranmış dövlətin legitimliyinə töhfə verirlər. Postkolonial legitimlik mürəkkəb dövlət quruculuğu prosesini əhatə edir. Çox vaxt müstəmləkə keçmişinə qarşı qurulan kollektiv milli kimliyin yaradılması dövlətin legitimliyi üçün həlledici əhəmiyyət kəsb edir. Bir çox post-müstəmləkə dövlətləri müstəmləkəçilik dövründə torpağa sahiblənmə, iqtisadi istismar və mədəni sıxışdırma kimi tarixi ədalətsizlikləri aradan qaldırmaq problemi ilə üzləşirlər. Bu haqsızlıqları etiraf etmək və düzəltmək legitimliyə töhfə verə bilər [1, s.205]. Siyasi müstəqillik əldə etməyi və milli sərvətlər üzərində nəzarəti bərpa etməyi nəzərdə tutan dekolonizasiya prosesi postkolonial legitimliyin mərkəzidir. Uğurlu dekolonizasiya çox vaxt dövlətin legitimliyinin təməl elementi kimi qəbul edilir. Postkolonial legitimlik çox vaxt müstəqillik uğrunda mübarizə

zamanı əhalinin dözümlülüyünü, müqavimətini və fədakarlıqlarını vurğulayan anti-müstəmləkəçilik hekayələrinin təbliğini nəzərdə tutur. Bu təbliğat milli qürur və legitimlik hissinə töhfə verir. Bəzi postkolonial dövlətlər mədəni dirçəliş və yerli dillərin, adət və ənənələrin təbliğini fərqli milli kimlikləri təsdiq etmək və legitimliyi gücləndirmək yolu kimi vurğulayırlar. Postkolonial legitimlik həm də dövlətin iqtisadi inkişafı dəstəkləmək və həyat səviyyəsini yaxşılaşdırmaq qabiliyyəti ilə bağlıdır. Yoxsulluğun, bərabərsizliyin aradan qaldırılmasında və iqtisadi artımın təşviqində uğur qazanan hökumətlər öz legitimliyini artırırırlar. Postkolonial kontekstdə demokratik idarəetmə sistemlərinin qurulması və saxlanması legitimliyə töhfə verir. Demokratik proseslər və institutlar çox vaxt müstəmləkə avtoritarizmindən qopma kimi qəbul edilir. Postkolonial legitimlik bəzən bir dövlətin qlobal səhnədə öz suverenliyini təsdiq etmək qabiliyyəti ilə əlaqələndirilir. Beynəlxalq münasibətləri uğurla idarə etmək və neokolonial təsirlər qarşısında müstəqilliyi təsdiqləmək legitimliyi gücləndirə bilər [2, s.549].

Bu nəzəri yanaşmalar dövlət hakimiyyətinin legitimliyini təhlil etmək və anlamaq üçün müxtəlif çərçivələr təklif edir. Praktikada dövlətlər tez-tez bu yanaşmaların birləşməsindən istifadə edirlər və legitimliyin dinamikası dəyişən sosial, siyasi və iqtisadi kontekstlərə cavab olaraq zamanla inkişaf edə bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. *Bloom J.* Black against Empire: The History and Politics of the Black Panther Party (The George Gund Foundation Imprint in African American Studies). California: University of California Press, 2016, 562 p.
2. *Jauregui B.* Cultures of Legitimacy and Postcolonial Policing: Guest Editor Introduction // *Law & Social Inquiry*, 2013, Vol. 38, No 3 (Summer), pp. 547-552
3. *Беглов А.И.* Веберовская концепция харизматической легитимности и современный политический процесс // *Политэкс*, 2008, Т. 4, №1, с.215-224
4. *Скиперских А.В.* Егитимация власти в теоретических построениях российского и зарубежного политологического дискурса // *Научные ведомости*, 2007, №8 (39), Вып. 4, с.136-140
5. *Шабо Ж.Л.* Основные типы легитимности // *Политические исследования*, 1993, №5, с.137-142
6. *Яковлев А.* Легитимация политической власти: модели традиционные и инновационные // *Власть*, 2011, №6, с.72-76

Redaksiyaya daxil olub 14.02.2024